

Platon'un Bilgi Görüşü

Cemal GÜZEL*

Özet

Bu yazıda, Platon'un bilgi görüşü, onun "nasıl biliyoruz?" ile "bilgi türleri nelerdir?" sorularına verdiği yanıtlar gözönünde tutularak ortaya konmaktadır. "İnsan nasıl bilir?" sorusunu Platon "öğrenme ile araştırma, belirsiz anımsamadan (*anamnesis*) başka bir şey değildir" diyerek yanıtlamaktadır. İnsanların kendilerinde birtakım bilgiler vardır. İnsanlardaki bu bilgi, doğurtma yöntemiyle (*maieutike*) açığa çıkarılır. "Bilgi türleri nelerdir?" sorusunu da bilgi türlerinin hakkında oldukları nesnelere bakarak yanıtlamaktadır. Bunu yapmakla bir yanda duyulanlar diğer yanda düşünülenler olmak üzere iki varlık alanını birbirinden ayırır. Duyulur varlıklar değişirler, devinirler, oluş ile bozuluşa tabidirler. Bunlar hakkında insanların sanıları vardır. Düşünülür varlıklarsa düşünme konusudurlar; insanların böyle şeyler hakkında bilgisi (*episteme*) vardır. Bilginin iki temel özelliği vardır: doğru olmak ile varolan hakkında olmak. Yazının sonunda, bu iki varlık alanı ile iki bilgi türü arasındaki bağın nasıl kurulduğu gösterilmektedir. Platon bu bağı matematik nesnelere ile matematik bilgisi (gidimli düşünme bilgisi) üzerinden kurar. Gidimli düşünme bilgisi sanı ile bilgi arasında bir yere yerleştirilir.

Anahtar Sözcükler: anımsama, bilgi (episteme), bilgi felsefesi, bilgi türleri, düşünülür varlıklar, görülür varlıklar, idealar, kanı.

Abstract

In this paper, Plato's view on knowledge is examined by considering his answers to the questions "how do we know?", and "what are the kinds of knowledge?". Plato answers the question "how does man know?" by saying, "learning and research are nothing but recollection (*anamnesis*)". Human beings have some innate knowledge. This knowledge in man is dug out by using the method of *maieutike*. The question of "what are the kinds of knowledge?" is answered by considering the objects to which the kinds of knowledge correspond. By doing this, Plato distinguishes between two spheres of being, that is, between the sensible beings and the intelligible beings. The characteristics of the sensible beings are change, movement and becoming. Human beings can only have opinions about them. On the contrary, the intelligible beings are the main objects of thought; man has

*

Yrd. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

knowledge (*episteme*) about such beings. Knowledge has two main properties: being true and being about what is. The paper ends by showing how the connection between these two spheres of being and the two kinds of knowledge is established by Plato. Plato establishes this connection through the mathematical objects and mathematical knowledge (knowledge of discursive thinking). The knowledge of discursive thinking is placed in between opinions and knowledge.

Key Words: epistemology, kinds of knowledge, knowledge (*episteme*), ideas, intelligible beings, opinion, recollection, sensible beings.

I

Whitehead'in, "Avrupa felsefe geleneğinin en sağlam genel ırısı, Platon'a düşülmüş bir dizi dipnottan oluşmasıdır" dediği (Whitehead 1979: 39) Platon'un bilgi görüşü, kesin bilginin –*epistemenin*– olanaklı olduğunu bir dizge içerisinde ele alması bakımından felsefe tarihinde önemli yer tutar.

Ancak gelip geçici olmayan şeyler hakkında sağlam bilgi ortaya konacağı düşüncesi felsefe tarihinde eski bir gelenektir. Örneğe Herakleitosçular duyulara verilen şeylerin sürekli bir akış içerisinde olduklarını, bundan dolayı da kesin bilginin konusu olamayacaklarını söylemişlerdir. Yine Pythagorasçılar, sayıları ezeli-ebedi diye görüp bunlar hakkında, duyulur dünyaya başvurmadan, aklın kendi işlemleriyle bilgi ortaya konacağını söylerler. Maddesel olmak gelip geçici olmakla bir tutulmuş, bunlar hakkında da duyuların işe koşulduğu, duyuların insana sağladığının ise –yanıltıcı olacağından– bilgi olamayacağı varsayılmıştır.

Aristoteles *Metafizik*'in başlarında Platon'u etkileyen üç görüşten söz eder. Bunlardan ikisi yukarıda anılan Pythagorasçılar ile Herakleitosçuların görüşüdür. Aristoteles'e göre Platon'u etkileyen üçüncü görüş de Sokrates'inkidir. Aristoteles'e göre Platon, Pythagorasçıları izleyen, ancak bunların görüşlerinden ayrılan özellikleri de bulunan bir filozoftur. Ayrıca, Herakleitosçu görüşleri de bilmektedir. Aristoteles'in demesince Platon, Herakleitosçuların, duyulara verilen şeylerin sürekli bir akış içerisinde oldukları, bundan dolayı da *epistemenin* konusu olamayacakları görüşünden etkilenmiştir (*M.*, 987 a30).¹ Tanımlar üzerine yoğunlaşan ilk filozof olan Sokrates de etikle ilgilenmekte, tümeli de bu etik konularda aramaktadır (*M.*, 987 b4).

Platon Sokrates'in bu öğretisini kabul eder. Ne ki, sorunu duyulur herhangi bir şeye değil de başka türlü varlıklara uygulamayı savunur. Çünkü Platon 'varlık'tan yalnızca elle tutulabilen şeyleri değil, eylemler, oluşlar, başka bütün gözle görülmez şeyleri de anlar (*The.155 e*). Bundan dolayı da, ortak tanımın, sürekli

¹ Platon, *Kratylos*'ta, her şey değişir, hiçbir şey olduğu gibi durmazsa bilgidен söz edilemez der. Ona kalırsa, bilginin kendisi de durmadan değişirse bilgi olmaz. Böyleyse ne nesne ne de bilecek özne kalır. Tersine, bilecek hep bir özne, bilinen 'güzel' gibi, 'iyi' gibi şeyler varsa, bunların sürekli bir akışla, devinmeyle ilgileri yoktur (440a-e). Çünkü, belli bir durumu olmayan şeyi bilecek hiçbir bilgi yoktur.

değişen duyulur bir şeyin tanımını olamayacağını söyler. Bundan ayrı olan şeylere idealar adını veren Platon, duyulur şeylerin de idealardan pay alarak varolabileceğini söyler. Aristoteles burada Platon'un söylediklerinde yeni olan şeyin “pay almak” olduğunu belirtir. Çünkü Pythagorasçılar, şeylerin sayıların “taklit edilmesiyle” var olduklarını zaten söylemişlerdi. Ama Aristoteles bunları, idealardan “pay almanın” ya da ideaları “taklit etmenin” ne demek olduğunu açıklamadılar diyerek eleştirir.

Yine Aristoteles'e bakılırsa Platon duyu nesnelere ile idealar dışında matematik nesnelere varlığını da kabul etmekteydi. Matematik nesnelere duyulur şeyler ile idealar arasında olduğunu söyleyen Platon, matematiğin nesnelere gerek sonsuz gerek değişmez oldukları için duyulur şeylerden, benzerleri çok olduğu için de idealardan –çünkü idea her durumda biriciktir– ayrı olduğunu da belirtir (M. 987 b15). Platon'da matematik bilginin nesnelere, duyu dünyasının nesnelere ile idealar arasında bir yerdedir. Bunun için matematik, ideaların bilgisini veren diyalektik düşünme için önemli bir hazırlık sağlar.

Böyle bir düşünce geleneğiyle beslenerek gelen, eskiçağın Aristoteles'le birlikte iki zirvesinden birini oluşturan Platon için de “değişme” “bozulma”yla eş anlamlıdır; bu da maddesel şeyler için sözkonusudur. Maddesel şeyler de duyulara konu olurlar. “Değişmeyen”, dolayısıyla da kusursuz olan önemlidir. Çünkü bu maddesel değil zihinsel olandır; “değişmeyen” duyulara değil, zihne konu olur. Yine, düşünme algıdan hep daha üstün, hep daha doğrudur. Algının –duyuların– insana sağladığı sanyken, düşünmenin insana sağladığı bilgidir (*episteme*).

İmdi, Aristoteles'in böylesi bir bilgi geleneğine yerleştiği Platon'a göre kesin bilgi olanaklıdır; hakkında olduğu şey de idealardır. Yani, bilginin sınırı varolanlardır. Çünkü, Platon'a göre bilinebilir olanlar varolanlardır; varolmayanlar bilinemez (D. 477 a3). Varolmayan hakkında hiçbir biçimde bilgi ortaya konamaz; varolmayan bilinemez.

Bir de hem var hem yok denebilecek şeyler vardır. Bunlar varlıkla yokluk arasında şeylerdir. İmgeler, doğa nesnelere, canlılar, insanların yaptıkları şeyler böyledir. Bu şeyler hakkında ortaya konanlara bilgiyle bilgisizliğin ortasında bir şey denecektir. Bu, yine bir yeti olan bilimden ayrı bir yetidir (*dynamis*), sanı ortaya koymadır (D. 477c-e).

Platon'a göre bunlar, yani doğru sanı ile bilgi, insanı doğruya yönelten şeylerdir (*Menon*. 99a).

Sanı, görünüşe göre düşünebilmemizi sağlayan yetidir (D. 477 e). Bilginin konusu varolanken, olanın kendisiyken, sanının hakkında olduğu şey görünüşlerdir. Sanının kavradığıyla kesin bilginin kavradığı aynı şey olamaz. Sanı ne bilgidir ne bilgisizlik (D. 478 c). Bir dolu güzel şeye bakıp yalın güzelliği göremeyenin, bunu görenin ardından gidemeyenin; bir sürü doğru şeye bakıp doğruluğun kendisini

göremeyenlerin her şey hakkında sanıları var denir, ama bunlar sanıların ardındaki hakikati bilemezler (D. 479e).

II

Platon'un, bilgi konusunda iki temel sorusu vardır. Bunlardan biri insanın nasıl bildiği, diğeri de bilgi türlerinin neler olduğudur.

Platon, *Menon*'da temel olarak, erdem öğretilir mi, yoksa erdemli yaşamakla mı elde edilir sorusunu tartışır. Diyalogda, bilgiyle ilgili söylediklerini de bu çerçevede dile getirip öğrenmenin belirsiz anımsayış olduğunu belirtir. Bu, "nasıl biliyoruz?" sorusunun da yanıtıdır.

Platon "nasıl biliyoruz?" sorusuna bir söylene anlatarak yanıt verir. Ölmez ruh, pek çok kez doğmuştur. Bunun için gerek yeryüzünde gerekse Hades'te her şeyi görmüş, öğrenmediği bir şey kalmamıştır. Doğanın her yanı birbirine bağlı olduğu için, ruh da her şeyi öğrenmiş olduğundan, insan bir tek şeyi hatırlamakla bütün öteki şeyleri bulur. Öğrenme denen şey budur. Araştırma ile öğrenme belirsiz anımsamadan (*anamnesis*) başka bir şey değildir (*Menon*. 81c-e).

Platon benzer bir şeyi *Phaidon*'da da dile getirir. Sokrates'in konuştuğu kişilerden biri olan Kebes, Sokrates'in söylediklerini, "öğrenmenin anımsamaktan başka bir şey olmadığını söylemiştin... bütün insanlar iyice sorguya çekildiklerinde, her şey hakkında hakikati kendiliklerinden bulurlar, kendilerinde birtakım bilgiler ile konuyu uygun bir biçimde kavrama olmayaydı bunu yapamazlardı" diyerek yineler (72 e; 73 a). Sokrates, öğrenmenin anımsamaktan başka bir şey olmadığından kuşku duyan Simmias'a, bunun böyle olduğunu, dünyaya gelmeden önce insanın 'eşitlik', 'büyüklük', 'küçüklük', 'güzellik', 'iyilik' gibi her şeyi bildiğini söyler. Aynı kitabın 76 a'sında kesin yargısını verir: öğrenme anımsamadır.

Menon diyalogunda öğrenme anımsamadır diyen Sokrates'e Menon, bunun nasıl olduğunu sorar. Sokrates te bunun nasıl olduğunu göstermek için, Menon'dan bir kölesini çağırmasını isteyerek ona bir geometri sorusu sorar. Sonra da uygun sorular sorarak ona bu soruyu çözdürür (81e ile devamı).

Uygun sorular sorarak, uygun yanıtlar vererek, uygun yanıtlar vermeyi sağlayarak, yani "doğurtma yöntemi"yle *-maieutike-* insandaki bilgi açığa çıkarılır (Kuçuradi: 102-104).

III

Platon, ideaların bilgisi olan *epistemed*en başka şeye bilgi demez, (çünkü Platon'a göre bilgi ne algıdır ne doğru sanıdır ne de kanıtı dayanan doğru sanıdır – *Thea*. 210 b), ayrıca *epistemenin* yanlış olabileceğini de kabul etmez. Dolayısıyla

da Platon'da bilginin ne olduğunu soruşturmak *epistemenin* ne olduğunu soruşturmakla aynı şeydir.

Theaitetos diyalogunda Platon, *epistemenin* ne olabileceğine dair üç sav ileri sürüp bunları sınar. Savlardan birincisi *epistemenin* algı (*aisthesis*) olduğu, ikincisi doğru sanı (*alethes doksa*) olduğu, üçüncüsü de temellendirilmiş doğru sanı (*alethes doksa meta logou*) olduğudur.

Sürekli değişim içindeki algı –duyu– nesnelere ilişkin *episteme* olanaklı değildir. *Episteme* duyularla değil ancak onlar hakkında düşünmeyle elde edilir. Çünkü varlık ile doğruluğa bu alanda varılır (*Thea*.186d). Nesnelere ortak olan özellikler hakkında konuşmayı olanaklı kılan, duyu verilerini birleştiren bir yeti vardır. Algılananların ortak özelliklerine ruh tarafından ulaşılır. Ruhun düşünmeyle gördüğü bu ortak özellikler, tek teklerin algı sürecinden bağımsız olarak vardır. Bu ortak özellikler algı sürecinden bağımsızdırlar. Dolayısıyla da bunlara duyular aracılığıyla ulaşamaz. Duyular varolanı kavrayamadıkları için doğruluğa ulaşamazlar, doğruluğa ulaşamadıkları için *episteme* değildirler. Bu nedenle *episteme* algı olamaz. *Epistemenin* iki temel özelliği, doğru olmaklık ile varolan hakkında olmaklık, burada işlemez. Böylelikle ilk sav yadsınır.

Epistemenin algı olduğu savı yadsınıp *epistemeyi* algıda değil, ruhun doğrudan varolanlarla ilişkiye geçtiği zaman sözkonusu olan bir yetisinde aramak gerektiği sonucu çıkarıldığında, *epistemenin* doğru sanı olduğu belirtilir. Sokrates *Theaitetos*'ta (*Thea*. 189e-190a) düşünmeden sanıya nasıl geçildiğini şöyle aktarır: Düşünme, ruhun, incelediği konular hakkında kendi kendisiyle yaptığı bir konuşmadır. Bu sırada ruh kendi kendisine sorular sorar, bunlara da evet ya da hayır der. Ne zaman ki ruh, ister yavaş ister hızlı ilerleyerek bir karara erişip kendi kendisiyle uyuşur, yargılarında ikircikli olmaz, o zaman ruhun sanıya sahip olduğu söylenir. Sanı dile getirilmiş bir yargıdır.

Sokrates *Menon* adlı diyalogunda, Menon'a, doğru sanının ne olduğunu şöyle anlatır: Daidalos'un heykelleri bir yere bağlanmazlarsa kaçıp kurtulacaklar gibidir, dolayısıyla da bunları bağlamak gerekir. Heykellerden biri bağlanmadığı zaman, bunun kaçak bir köleden farkı kalmaz. Heykel bağlıysa değeri büyüktür. Doğru sanılar da yaşadıkları kadar fayda veren şeylerdir. Ama uzun zaman kalamazlar; insan ruhundan kaçıp giderler; demek ki değerleri yüksek değildir; meğer ki nedenlerin bilgisiyle bağlanmış olsunlar. "İşte, dostum Menon, demin üzerinde anlaştığımız belirsiz hatırlayış budur. Böylece bağlanmış olan doğru sanılar önce bilgi olurlar, arkasından da sağlamlaşırlar. Bunun içindir ki bilgi, doğru sanıdan daha değerlidir. Bilgiyi doğru sanıdan ayıran da bu bağıdır." (*M*. 97e, 98a)

Platon'un söylediği hatırlamanın, sanıların bağlanıp *episteme* haline getirilmesi olduğudur. Örnekse erdemi erdem yapanın ne olduğunun gösterilmesidir.

Platon, insan ruhunda, sanki balmumundan bir levha varmış gibi düşünülün isteyerek (*Thea*. 191c) yanlış düşünmenin nasıl olduğunu şöyle anlatır: Bu levha kimi insanda daha büyük kimi insanda daha küçüktür; kiminde daha arı kiminde katışıktır; kiminde daha sert, kiminde daha yumuşak, kiminde de orta sertliktedir. Bu levha algılar ile düşüncelerin dayanağı gibi varsayılsın; kişi gördüklerinden, işittiklerinden ya da düşündüklerinden hatırında kalmasını istediklerini, bunun üzerine bassın. Basılan böylesi şeylerin izleri bu levhada kaldıkça kişi onları anımsar, bilir. Bu izler silinirse onları unuttur, artık bunları bilemez.

İmdi, bilinen, algılanan şeyler, bunların daha önceki izleriyle çakıştırılmadıkları zaman yanlış düşünce ortaya çıkar. İzlenimler, karşılık geldikleri algılarla doğrudan doğruya, tamı tamına uyarlarsa sanı doğru olur; böyle olmazsa sanı yanlış olur (*Thea*194b).

Ne ki, Platon bu düşünceden hemen vazgeçer. Yanlış düşünceyi zihin ile algıdaki uyuşmamada görmek kişinin bildiği bir şeyi bildiği başka bir şey diye görmesidir ki Platon'a göre bu olanaksızdır. Çünkü böyle bir durumda kişi aynı şeyi hem bilecek hem bilmeyecektir. Böylelikle Platon, aynı kitabın 196c'sinde de bu düşünceyi biryana bırakıp 199c'sinde de bilgilerin birbirleriyle karıştırılmasından yanlış sanı oluşur diyecektir.

Platon *epistemenin* doğru sanı da olamayacağını söyleyerek ikinci savı da yadsır. Çünkü bir şey hakkındaki bir sanının *episteme* olması için, o şeye ilişkin bilinmeyen hiçbir şeyin olmaması gerekir.

Bunun üzerine Platon üçüncü savı, *epistemenin* temellendirilmiş doğru sanı olduğu savını ele alır. Temellendirmenin (*logos*), bir sanının sözle dile getirilmesi olduğu, doğru sanı ile temellendirilmiş doğru sanı arasında bir fark olmadığı söylenerek bu sav da yadsır.

Platon'da *epistemenin* ne olduğu, bu bilginin hakkında olduğu şeyden hareketle ortaya konabilir. *Epistemenin* iki temel özelliği vardır: 1- Doğru olmak; 11- varolan hakkında olmak.

IV

Platon, *Devlet*'te, kuracağı devletin başındaki kralların ya da önderlerin filozof olması gerektiğini söyledikten sonra –çünkü böylelikle akıl gücüyle devletin gücü birleşecek, bu da devletlerin refahını sağlayacaktır– filozofun nasıl biri olduğunu tartışır (*D*. 473d; 474b-c). Filozof doğruyu görmesini seven kişidir (*D*. 475e).²

² Sokrates *Phaidon*'da filozofun nasıl biri olduğu tartışılırken şöyle söyler: Filozof bedeniyle ilgilenmez; dikkatini, yapabildiğince ondan ayırıp ruhuna yöneltir. Bedensel hazzardan kurtulmaya çalışır (64 e; 65a). Ruhun doğruyu elde etmesi düşünceyle olur; ruh, işitme, görme, acı, haz gibi şeyler olmadığında daha iyi düşünür. Bunun için gerçeği araştırmak için bedeni görmezden gelip onunla ilişkisini elden geldiğince keser. feylerin ne iseler o oldukları, yani özleri yalnızca düşünmeyle bilinir.

Platon, buradan da bilgi konusunu tartışmaya girişip bilgi türlerine, bunların hakkında olduğu nesnelere neler olduğuna bakar. Bilgi türlerini de hakkında oldukları nesnelere göre ayırır.

Bu işi yapmaya, ortasından kesilmiş bir çizgi düşünülün diyerek başlar. Bu iki parçadan biri görülen nesnelere, diğeri kavranan nesnelere oluşturduğu yan olsun. Bu parçaların da her biri yine ikiye bölünsün. Nesnelere aydınlık ile karanlık derecelerine göre görülen yanda bir parça elde edilecektir: Yansılar parçası. Platon yansılardan ne anladığını da belirtir: Yansı, önce gölgeler, sonra suda ya da parlak yüzeyde görülen şekiller; bir de bunlara benzer bütün görüntülerdir. Sonra, bir tarafına yansılar denen çizginin öbür yanına canlı varlıklar, bitkiler, insanın yaptığı nesnelere konsun. Böylelikle Platon görünen yanı sahte ile asıl olmak üzere iki yana ayırmıştır (D. 509 e).

Kavranan nesnelere oluşturduğu yan da bir çizgiyle ikiye bölünür. Çizginin ilk parçasında, az önceki parçaya asılları konmuş nesnelere imgeleri vardır. Ruh bu imgeleri kullandığı için araştırmalarına varsayımlardan gider; ilkeye değil sonuca götüren bir yola girer. Böylelikle bilimlerin bilgisi (*teleute*) elde edilir.

İmgeler denen yanın diğeri yanında aklın, kendiliğinden, diyalektikle kavradığı şeyler [idealar] vardır. Burada ruh yansılara başvurmadan, varsayımdan ilkeye gider; araştırmalarını yalnızca ilkelerle yapar. Burada akıl varsayımları birer ilke olarak değil, sadece varsayım olarak ele alır. İlkeye yükselince de, ondan çıkan bütün sonuçlara dayanarak varacağı son yere varır. Bu arada görülen, duyulan hiçbir şeye başvurmaz. İdealar, kavranır görünmez (D., 507c).³ Kavramdan kavrama

Sokrates, olaki ölüm insanı amaca dosdoğru götüren şeydir der. Çünkü, araştırmalarda, beden ile ruh beraber oldukça, araştırmanın amacı olan hakikate hiçbir zaman varılamayacaktır. Beden beslenmeye gerek duyduğu için bir dolu güçlüğe sebep olur. Dolayısıyla bir şey bilinmek istendiğinde, bedenden ayrılıp şeyleri kendiliklerinde ruhla temaşa etmek gerekir.

Şimdi, bedenle birlikte saf bilgi elde edilemeyecekse iki şey var: ya bilgi elde etmek bütünüyle olanaksız olacaktır ya da ancak ölümden sonra olanaklı olacaktır, çünkü bedenden ayrılan ruh ancak o zaman kendi kendisiyle kalır. İnsan yaşarken de, ancak bedenden uzaklaştıkça, olabildiği kadarıyla onunla ilişkiyi kestikçe, yani kendisini arındırdığı oranda hakikate yaklaşmış olur. Sonra bedeninin “çılgnlıklarından” kurtulup arındıkça, doğrudan başka bir şey olmayan o saf öz insanın kendisinde görülecektir. Gerçekten saf olmayan biri için saf olan bir şeyi kavramak olanaksızdır.

Kişinin ruhunu arıtması da kendisine dönmesiyle olanaklıdır. Ruhun bedenden tam kurtuluşu da ancak ölümlerle gerçekleşir. Ruhlarını her zaman, isteyerek kurtarmak isteyenler de filozoflardır. Çünkü aradıkları salt bilgeliğe Hades'tedir (68 b).

³ Platon'un idea tanımlarından biri de *Devlet* 596 a'dadır. Platon burada ideayı başka başka pek çok şeye verdiğimiz aynı ad olarak tanımlar. Aynı kitabın 507 b'sinde de bu söylediğini önceleyen bir dile getirişi vardır.

Popper, “Öznesiz Bilgikuramı” adlı yazısında, Platon'un idealar “dünyası”ndan sözedildiğini kabulle, bu “dünya” ile kendi “üçüncü dünya”sı –düşüncenin, özellikle bilimsel, şiirsel düşüncelerin nesnel içeriklerinin, bir de sanat yapıtlarının dünyası– arasında bir benzerlik kurar. Hatta ona kalırsa Platon, “üçüncü dünya”nın kaşifidir. Bununla birlikte Popper, Platon'un “idealar dünyası” ile kendi

geçip sonra yine bir kavrama varır (D. 510 b; 511 a-e). Böylelikle ideaların bilgisi (*episteme*) elde edilir. Diyalektikle elde edilen ideaların bilgisi ilkinden daha açıktır.

Böylelikle Platon bilme konusu olan nesnelere iki öbeğe ayırır. Öbeklerden birini fizik nesnelere ile bu nesnelere yansılarını oluşturur. Bu nesnelere ayırıcı özelliği şu ya da bu biçimde duyulara verilir olmalarıdır. Diğer öbeği de görülmeyen ama düşünülen, kavranan nesnelere oluşturur. Görülür olmak oluş ile yokoluşa bağlı olmak demeye geldiğinden de, bunlar hakkındaki bilgi değişmez – kesin– olamaz. Dolayısıyla da, oluş/yokoluş çemberi dışına çıktığı için düşünülenler hakkında kesin bilgi ortaya koymak olanaklı olur.

Diyalektik tek tek şeylerin özünü gösteren; bununla her şeyde iyi ideasını seçmeyi, her şeyi yoklaya yoklaya gitmeyi, bu yoklamayı da kanılara dayanarak değil, öze dayanarak yapmayı, bütün bunları da yıkılmayacak biçimde temellendirmeyi (D. 534 b-c), varsayımları aşarak esas olana varmayı sağlayan (D. 533 c-d), bütünü görebilmeyi sağlayan bir bilme, *episteme*ye ulaşma yoludur.

Diyalektik bir yandan bir şeyin özünün ne olduğunu –tek şeyde ideayı– görmeyi sağlayan, diğer yandan varolanı bir bütün olarak görmeyi, bütünü oluşturanlar arasındaki ilgiyi görmeyi sağlayan şeydir (D. 537 c)

Geometri ile buna benzer bilimlerin bilgisi kavrama (düşünceyle görme) değil gidimli düşünme bilgisidir; Platon da gidimli düşünmenin bilgisini sanı ile bilgi arasında bir yere yerleştirir.

Bu dörtlü ayırımın her birinin bilme türü sondan başlanarak dile getirilirse, kavrama ya da düşünceyle görme (*noesis*), gidimli düşünme (*dianoia*), inanç (*pistis*), tasarımdır (*eikasia*) (D., 511 a).

Son iki bilme türünden inancın bilgi türü doğru sanı, tasarımınki de duyuların sağladığı sanıdır (Kuçuradi: 103).⁴

İmdi, Platon insanı duyan yanı ile düşünen yanı olan bir varlık diye görmekle, bilgiye konu olan varlığı da ikiye ayırmış olur. Ona kalırsa varlık ya duyulara verilir bir varlıktır ya da duyulara verili olması sözkonusu olamayacak bir varlıktır. Bu iki varlık türü arasında bilgi bakımından bir ilişki olup olmadığı sorusuna verilecek yanıt da ayırımın kendisinde ortaya çıkmaktadır. Yukarıda anlatılanları

“üçüncü dünya”sı arasında önemli farklılıklar olduğunu da belirtmeden geçemez (Güzel 1996: 132-133).

Öte yandan Platon'da yanlışlığı sözkonusu dahi olamayacak bilginin, epistemenin olduğunu, kendisininse “doğrulamalar değil pekiştirmeler vardır, insanın bütün bilgisi kestirimseldir, episteme bir puttur” dediğini unutmuş gibidir.

⁴ Diogenes Laertios, Platon'un uygulamalı bilgi, yaratıcı bilgi, kuramsal bilgi olmak üzere üç tür bilgi ayırdığını aktarır. Ev ile gemi yapımıyla ilgili olan yaratıcı bilgidir. Devlet yönetme, flüt çalma gibi şeyler uygulamalı bilgidir. Çünkü bunun yarattığı şeyleri gözle görmek olanaklı değildir, ama bu bilgiler bir şey gerçekleştirirler. Biri flüt çalar, diğeri insanları yönetir. Geometri, armoni ise kuramsal bilimdir. Çünkü bunlar ne bir şey gerçekleştirirler ne de bir şey yaratırlar (III 84).

kısaca yinelemek gerekirse Platon duyulur varlıkları, görünen taklit şeyler ile duyulur asıl şeyler olmak üzere ikiye ayırır. Gözle görülmez, duyulara verili olmayan varlıkları da ikiye ayırır. Bu varlıklardan biri asıl görülen şeylerin imgeleridir; diğeri de idealar. Duyulur asıl şeyler ile asıl görülen şeylerin imgeleri, duyulur olandan düşünülür olana geçişi, bu iki ayrı varlık alanı arasındaki bağı sağlayan şeydir. Platon *Devlet*'in 510c'si ile 5111d'sinde şunları söyler: Bu bilimlerle uğraşanlar görünen şekilleri ele alıp bunlar hakkında akıl yürütürken asıl düşündükleri bu şekiller değil, bunların benzediği başka şekillerdir. Soyut dörtgenler, soyut üçgenlerdir, kendi çizdikleri şekiller değil.

Geometri, aritmetik, ayrıca bunlara benzer bilimlerle uğraşanlar 'tek', 'çift', 'üçgen', 'dörtgen' gibi şeyleri varsayar, bunları bilinen şeyler gibi ele alıp bu konuda gerekçe sunmazlar. Sonra bu varsayımlardan kalkıp basamak basamak yükselir, bir sonuçtan ötekine geçip kanıtlamalar yaparlar. Ama bunlar ilkelere değil varsayımlara dayanarak araştırma yaptıkları için de ilkeye vararak anlaşılabilir nesnelere anlayamazlar. Bunun için de aritmetik, geometri gibi bilimlerin gidimli bilgisi sanı ile kavrama bilgisinin arasında bir yerdedir.

Bu varlık öbeğine giren ilk üç varlık çeşidi bilinme bakımından birbirine bağlı bir zincirin halkaları gibidir. İdealarsa duyulur olanla ilgileri olmayan doğrudan bilinen şeyler diye görülür.

İnsanın hayvanlarla ortak yanını oluşturan duyan yan doğa vergisidir. İnsanın varlığı duyan bu yanının, yani beden hakikati kavraması olanaksızdır. Duyuların insana sağladığı izlenimlerde bilgi yoktur. İnsan ancak bu izlenimler hakkında düşünmeye başladığında bilgi elde edebilir (*Thea*. 186 d). Bu yanla *epistemeye* ulaşamaz. *Episteme* ancak düşünen yanın, zamanla, uzun bir eğitimin (diyalektiğin) sonucu olan yanın erişebileceği bir şeydir.

Platon yukarıda anlattığı aşamaları kişinin eğitilmiş olup olmamasına nasıl yansıdığını mağara benzetmesiyle anlatır. Mağara benzetmesinde diyalektik yürüyüşün dört adımı, Platon'daki dört bilme türüne işaret eder. Yalnızca karşılarındaki duvarı görececek biçimde elleri kolları, boyunları bağlı insanlar duvara yansıyan nesnelere, gölgeleri gerçek diye kabul ederler. Günün birinde bunlardan birinin boynundaki ip çözülür, geri dönüp bakarsa ateşin saçtığı ışık gözlerini kamaştırır; bu kişi artık duvardaki gölgeleri seçemez olur. Bunların gerçek nesnelere gölgeleri olduğunu anlayabilmesi için gözlerinin alışması gerekir. Elleri kolları çözülüp mağaranın dışına çıkarıldığında da, buradakileri görebilmesi için yine gözlerinin güneşe alışması gerekir. Gözleri güneşe alışınca önce insanların, başka şeylerin sudaki yansılarını görür; sonra da kendilerini. Daha sonra da gök cisimlerini, ayı, yıldızları görür. En sonunda da güneşi görür, onun her şeyin kaynağı olduğunu anlar. Bütün yanılgılarından kurtulur.

Böyle biri tek tek şeylerin neliğini bilir. Bütünü bilir. Bir şeyin aslında ne olduğunu, o şeyi o şey yapanın ne olduğunu bilir. İdeaları bilir (Kuçuradi: 104).

Platon, diyaloglarında ideanın ne olduğuna ilişkin de başka başka şeyler söyler. Örneğe, *Şölen*'de 'güzellik'ten söz ederken bunun ne bir söz, ne bir bilgi olacağını; ne canlıda, ne yerde, ne gökte olacağını dile getirip bunun kendinde var, kendisiyle hep birörnek olan şey olduğunu ekler (*Şölen* 211 a-b). Bütün güzellikler bundan pay alacaktır. Bir güzelliğin bundan pay alması onda hiçbir eksikliğe ya da fazlalığa yolaçmayacaktır. Böyle dile getirildikte idea asıl varolan demeye gelecektir.

Menon'da şekil ideasını tartışırken, kareyi ya da dikdörtgeni şekil yapan şeyin ne olduğunu soruşturmasına bakılırsa da benzerleri tanıyıp benzemezleri ayırmaya; çokta biri kavramaya götüren şey ideadır.

Timaios'ta da idea "ilk örnek" olur. Tanrı ya da *nous* bu ilk örneklere bakarak nesnelere yaratmıştır.

V

İmdi, Platon ancak varolanların bilinebileceğini söyledikten sonra kendi varlık kavramından hareketle de varlığı ikiye ayırır. Platon'a göre varlık ya görülür bir varlıktır ya düşünülür. Görülür varlıklar algı konusudurlar; değişirler, devinirler, oluş ile bozuluşa tabidirler. İnsanın böyle varlıklar hakkında ancak sanıları olabilir. Düşünülür varlıklarla düşünme konusu olurlar. İnsanın böyle şeyler hakkındaysa bilgisi (*episteme*) olur.

Platon birbiri cinsinden hiçbir şey taşımayan bu iki alanı bu biçimde bilgi konusu haline getirince sorulmadan geçilemeyecek bir soru ortaya çıkmaktadır: Bu iki varlık türü arasında, dolayısıyla da bu iki bilgi türü arasında nasıl bir bağ vardır? Çünkü insan bu iki yanı da kendisinde barındırır.

Platon bu iki varlık türü, dolayısıyla da bilgi türü arasındaki bağı matematik nesnelere, buna bağlı olarak da matematik bilgisi üzerinden kurar gibi görünmektedir. Geometri ile buna benzer bilimlerin bilgisini gidimli düşünme bilgisi olarak adlandıran Platon, böyle elde edilen bilgiyi sanı ile bilgi (*episteme*) arasında bir yere yerleştirir. Bilimlerin bilgisi algı ile ideaların bilgisi arasında köprüdür. Görülür varlıklarla düşünülür varlıkları birbirine bağlayan çeşitli bilimlerin hakkında olduğu nesnelere, bilimlerden felsefeye geçişin nasıl olduğunu mağara benzetmesiyle dile getiren Platon, bu bilimlerin çeşitliliğinin gerekçesini şöyle açıklar: Bilimin nesnesi (doğru tanımı olduğunu varsaydığımız) bilgidir. Ama belli bir bilimin nesnesi, tanımlanıp diğerlerinden ayrılan belli bir tür bilgidir. Örneğe der Platon, ev yapma bilimi, mimarlık adıyla diğer bilimlerden ayrılır (*D.* 438 d). Belli bir bilim olmaklık belli bir konusu olmaklıktır.

En yüksek bilimin konusu, iyinin ta kendisi, iyi ideasıdır. Doğruluk ile diğer bütün değerler, insanı 'iyi'ye götürürlerse yararlı olabilirler (*D.* 505 a). Doğrunun,

dürüstün “bekçiliğini” etmek, bunların ‘iyi’yle ilgisini bilmeden boştur. Bu bilgiyi edinmeyen “bekçi” doğrunun, dürüstün ne olduğunu da yeterince bilemez (D. 506 a).

Ruh, hakikat ile gerçekliğin parlak bir ışıkla parladığı bir yere baktığı zaman, bunları anlayıp bilir; usa sahip görünür. Ama karanlık, oluşla yokoluşun alanına bakarsa yalnızca sanısı olur, sınırları bulanıktır. Sanılarını oraya buraya değiştirir durur; usun eksikliğini çekiyor gibidir (D. 508 d). Bilginin nesnelere hakikati, bilene de bilme gücünü veren ‘iyi’ ideasıdır (D. 508 e). Bilginin nedeni, bilinenin hakikatinin nedenidir.

Bilginin nesnelere, ‘iyi’den yalnızca bilindir olmalarını almazlar, varlıkları ile özyüklerini de ondan alırlar. Yine de ‘iyi’nin kendisi öz değildir (D. 509 b). Böylelikle ‘iyi’ ile bilgi arasındaki bağı kurmuş olan Platon ‘erdem’le bilgi arasındaki bağı da göstermiş olur. İnsanların amacı olan mutluluğu sağlayacak olan da erdemli yaşamdır. Tek insanın değil bütün insanların nasıl mutlu, dolayısıyla erdemli –bilgili– yaşayacaklarını da *Devlet*’te soruşturacaktır.

KAYNAKÇA

Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev. Candan Şentuna, YKY, İstanbul, 2003.

Eflatun, *Phaidon*, Çev. Prof. Dr. Suut Kemal Yetkin, Doç. Dr. Hamdi Ragıp Atademir, MEB Basımevi, Ankara, 1945.

Eflatun, *Theaitetos*, Çev. Doç. Macit Gökberk, MEB Yayınları, İstanbul, 1997.

Güzel, Cemal, (Derleyip çeviren), *Sağduyu filozofu: Popper*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.

Kuçuradi, Ioanna, *Çağın Olayları Arasında*, Şiir-Tiyatro Yayınları, Ankara, Tarihsiz.

Platon, *The Collected Dialogues*, Yay. Edith Hamilton ile Huntington Cairns, Bollingen Series LXXXI, Princeton, 1989.

Whitehead, Alfred N., *Process and Reality*, (düzeltilmiş basım) Yay. David Ray Griffin ile Donald W. Sherburne, The Free Press, USA, 1979.

Zeller, Eduard, *Outlines of the History of Greek Philosophy*, Gözden geçiren Dr. Wilhelm Nestle, Çev. L. R. Palmer, Dover Publications, Inc., New York, 1980.